

Stoppar rättviseargument Sveriges omställning till ett fossilfritt välfärdssamhälle? – en analys av politiska debatter

Bland politiker och beslutsfattare såväl som hos forskare ökar insikten om att omställningen till ett fossilfritt samhälle måste ske på ett rättvist sätt för att bli socialt accepterad. En 'rättvis omställning' har sedan Parisavtalet varit målbilden för politikutveckling på klimat- och miljöområdet både i Sverige och internationellt. Men vad betyder egentligen rättvisa i dessa storskaliga förändringsprocesser? Och på vilket sätt kan våra folkvalda politiker arbeta för att omställningen till ett fossilfritt samhälle ska bli rättvis? För att undersöka detta har vi analyserat svenska riksdagsdebatter.

Rättvisa förknippas ofta med en framåtrörelse, en strävan mot att åstadkomma förändring. Vår analys av förra mandatperioden tyder snarare på det motsatta: att svenska riksdagspolitiker och partier använder sig av rättviseargument på ett sätt som sammantaget leder till att debatten bromsar politiska förslag som skulle kunna bidra till omställningen.

Partierna använder rättvisa som ett slagträ i debatten

Vår studie av riksdagsdebatter och policydokument från perioden 2019–2021 visar hur partierna i regeringsställning använder rättviseargument för att legitimerar nuvarande lagar, regler och budgetposter, medan oppositionspartierna mobiliserar argument och påståenden om (o)rättvisa för att kritisera dem. EU:s Fond för en rättvis omställning nämns i debatten och är i sig en åtgärd som adresserar rättvisa i relation till omställningen men eftersom fondens roll varken konkretiseras eller debatteras blir de insatser som fonden förväntas stödja abstrakta och dess påverkan på samhället i stort blir fortsatt otydlig.

Partierna lyfter även fram potentiella framtida orättvisor för att blockera förslag på nya omställningsåtgärder. Inte sällan återger debattörerna i målande ordalag hur enskilda väljare – såsom den ensamstående mamman i Norrlands inland eller bilägaren med flera rullstolsburna familjemedlemmar – skulle missgynnas av specifika politiska beslut. Eftersom exempel ofta är personliga blir det särskilt svårt för andra debattörer att argumentera mot förslaget. Istället verkar riksdagspolitikerna tävla om att lyfta fram de mest slående exemplen på hur en

REKOMMENDATIONER

1. Skapa förståelse för vad rättvis omställning betyder och konkretisera vad det innebär i politiska förslag:

För att en rättvis omställning ska vara möjlig krävs en konstruktiv och nyanserad diskussion om vad en rättvis omställning faktiskt betyder och innebär. Begreppet rättvisa och den rättvisa omställningen har en större potential än att enbart verka som ett hämmande argument för att stoppa förslag som syftar till förändring.

2. Erbjud framtidsvisioner och långsiktighet:

För att undvika de diskussionsmönster vi har identifierat i vår analys måste politiker utveckla framåtblickande och övergripande visioner av en rättvis omställning som syftar till att ge verkliga förbättringar för människor och miljö på lång sikt istället för att fastna i teknikaliteter.

3. Ställ inte grupper emot varandra:

Rättvisediskussionen får inte reduceras till en retorisk dragkamp där det blir viktigare att upprätthålla status quo för enskilda väljargrupper istället för att genomföra strukturella förändringar som kan gynna fler på sikt. Debatten bör handla om framåtsyftande förändring för alla snarare än att ställa olika väljargrupper mot varandra i enskilda frågor.

viss fördelning av resurser, ansvar och/eller bördor skulle vara orättvisa för en viss del av befolkningen.

Rättvisa blir en fråga om enskilda väljargrupper

Betydelsen av rättvisa blir här alltså till en fördelningsfråga där endast potentiella väljare, eller grupper som potentiella väljare månar om, finns representerade men där föreslag som uttrycker omsorg om andra än den egna sociala gruppen uteblir. Endast i svepande ordalag och kortare bisatser hänvisar politikerna till grupper som inte finns representerade i den svenska väljarkåren – såsom framtida generationer och människor i andra länder. I de debatter vi studerat verkar det helt enkelt svårt, om inte omöjligt, för riksdagspolitikerna att frånga de etablerade argumentationslinjerna för att uttala sig om orättvisor som kan innebära kostnader för de egna väljarna. När rättvisa på detta sätt reduceras till att handla om att skydda den enskildes intressen så går den moraliska tyngd begreppet har – som en generell princip som gäller för alla – förlorad.

Argument om kortsiktiga intressen överskuggar långsiktiga visioner

Trots ihärdig debatt argumenterar alltså de politiska företrädarna på ett mycket likartat vis: Ingen (väljar-) grupp ska få det kortsiktigt sämre i Sveriges omställning till ett fossilfritt välfärdssamhälle. När rättviseaspekter debatterades handlade det främst om teknikaliteter gällande enskilda fördelningsfrågor. Samtalet går därmed miste om mer övergripande visioner där det tycks svårt att föra en konstruktiv debatt om hur en omställning kan bli gynnsam för samhället på lång sikt. Fokus ligger istället på vad som kan uppfattas som orättvist här och nu.

Denna likriktning blir särskilt tydlig då politikerna debatterar skiljelinjen mellan stad och land, och företrädare från alla delar av det politiska spektrumet enas om det orättvisa i att straffa människor på landsbygden för deras beroende av bilburen transport. Därmed uttrycker riksdagspolitikerna sin förståelse och sitt erkännande av de olika behov, förhållanden, resurser och möjligheter som återfinns i olika delar av Sverige. Samtidigt förstärks den betydelsen av rättvisa som redan etablerats, där distinkta intressen och grupper ställs emot varandra.

Hur diskuterar vi frågan om en rättvis omställning i framtiden?

Mycket har hunnit hända sedan vår studie genomfördes – en ny regering har tillträtt och de partier

som tidigare var i regeringsställning har hamnat i opposition. Frågan kvarstår emellertid: Har frågan om en rättvis omställning en plats i den politiska dagordningen – och i så fall – på vilket sätt debatteras den? Vi uppmanar våra politiker att diskutera vad en rättvis omställning betyder, att konkretisera vad det innebär i praktiken, och att erbjuda framtidsvisioner och långsiktighet – snarare än att rättvisa reduceras till enskilda teknikaliteter som vänder uppmärksamheten från de stora samhällsförändringar som vi står inför.

Om denna forskning

Vi analyserade 121 nationella policydokument och riksdagsdebatter under perioden januari 2019 till mars 2021. För att identifiera och analysera rättvisans roll i dessa politiska debatter undersökte vi materialet med diskursanalytiska metoder, det vill säga vi fokuserade på frågan om hur partierna använder sig av rättvisa i sin argumentation, både explicit (genom att använda ord som 'rättvis') och implicit (utan att använda ord som 'rättvis'). För att fånga ett brett spektrum även av implicita rättviseargument från samtliga riksdagspartier använde vi oss av en inkluderande definition av rättvisa, den politiska filosofen Iris Marion Youngs förståelse av rättvisa som befrielse från institutionaliserad dominans och förtryck tillsammans med insikter från den akademiska litteraturen kring rättvisa inom energiomställningen. Projektet finansieras av Formas.

Referenser

1. Fischer, A., Joosse, S., Strandell, J., Söderberg, N., Johansson, K. and Boonstra, W.J. (2023): How justice shapes transition governance – a discourse analysis of Swedish policy debates. *Journal of Environmental Planning and Management*. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09640568.2023.2177842>
2. Young, I.M. (1990): *Justice and the politics of difference*. Princeton: Princeton University Press.

Författare

Kornelia Johansson, Nora Söderberg, Nora Förell och Anke Fischer, Avdelningen för miljökommunikation, Institutionen för stad och land, Sveriges lantbruksuniversitet SLU.

Kontaktperson

Anke Fischer, professor i miljökommunikation, Institutionen för stad och land, SLU
anke.fischer@slu.se, tel 018-67 35 56

SCIENCE AND
EDUCATION **FOR
SUSTAINABLE
LIFE**